

седле мавританского стиля и мексиканской работы, с кожаными, украшенными тисненными узорами чепраком, похожим на те, которыми покрывали своих коней конкистадоры. Представьте себе такого кабальеро - и пред вашим взором будет тот, на кого смотрели плантатор и его спутники» (3;15-16).

Жазушының қаһарман бейнесін жасаудағы шеберлігі тамсандырады. Ол аттың сымбатты тұлғасын көз алдымызға келтіріп барып, кейіпкермен таныстырады. Бұнда қаһарман идеалы боларлықтай тұлға бейнесін тудыру идеясын көреміз. Ат осы жазушы мақсатын ашуда тамаша қызмет атқарып тұр. Сөйтіп, суреткер кейіпкердің сипатын есте қалдырарлықтай егіп суреттеудің әсерлі тәсілін тапқан. Ал, «Вообразите...», «Представьте себе...» деуімен жазушы айтылғанның маңыздылығына оқырман назарын аудартып отырады.

Қазақ - сұлу атты сипаттауға келгенде, алдына жан салмайтын халық. Аудармашы Ә.Жұмабаев түпнұсқаны мазмұн тұрғысынан үлгі еткенмен, сөздік қолданыстар тұрғысынан оның жетегінде кетпейді. Және онысы өте құптарлық, әрине. Көрнекті әдебиетші Р.Нұрғалиев: «Образға бірінші тән қасиет – ұлттық ерекшелік, ұлттық бояу. Олай болса, ешбір суреткер ешқашанда тілге, ұлттық бояуға зорлық жасай алмайды» (4;27) деп жазады. Міне, аудармашы да осы принципті басшылыққа ала отырып, әрекет етеді:

«...Араб шейхы ұялмай мінетін бәйге күреңнің мүсінінде мін болсайшы: қой мойынды, қоян жақ, салқы төсті, күлте құйрық, майда жалды жел жетпестің өзі. Ал, ат иесінің де тал бойында бір мін жоқ, жиырма бестер шамасындағы көркем жігіт, үстіне мексикан ранчеросының сәнді костюмін киіпті. Оның үстінде барқыт күртке, бұғында балағын нақыстап тастаған шалбар, аяғында - жабайы егіз (бизон) терісінен тіккен шпорлы етік; ал қызыл жібек белбеумен белін қынай буып алыпты; басында - оқа-зермен жиектелген жылтыр қалпақ. Бір кезде конкистадорлар аттарындағы сияқты, көксандалмен ою-өрнек жүргізілген әшекейлі жабуы бар, шығыс мәнерімен мексикан шеберлері жасаған ер үстінде еркін отырған салт аттыны көріп пе едіңіз? Иә, осындай бір кабальероны көз алдыңызға келтірсеңіз - плантатор мен оның серіктері аңтарыла қарап тұрған жігіт те тап осы сияқты еді» (5;19-20).

Байқағанымыздай, әсіресе, түпнұсқадағы ат пен оның иесіне қатысты сипаттаулар қазақи ұғымға орайластырылып алмастырылған. Мысалы, шығарманың орысшасында: «...широкогрудый, на стройных, как тростник, ногах, с могучим крупом и великолепным густым хвостом...» болса, қазақшасында: «...қой мойынды, қоян жақ, салқы төсті, күлте құйрық, майда жалды жел жетпестің өзі...» болып кеткен. Сол сияқты, қаһарман бейнесіне қатысты орысшасында: «...молодой человек лет двадцати пяти, прекрасно сложенный, с правильными чертами лица...» деген сипаттаулар қазақшасында «...тал бойында бір мін жоқ, жиырма бестер шамасындағы көркем жігіт...» делінген. Әрине, сол ат, сол қаһарман және сол портреттер, бірақ, тенеулер

мүлде қазақи. Аудармашы әрқайсысына лайық, сәйкес сөздерді екшеп пайдаланады. Және де, екеуінің осы қазақтың көзімен көркем, келісті, жатық, табиғи кескінделуі, соның нәтижесінде аты мен иесінің үйлесімді қабысуы «Ер қанаты - ат» деген қазақ мәтелін ойға оралтады. Яғни, ат арқылы кейіпкердің қаһармандығына меңзеп әрі оны сол қаһарманның өз бейнесімен толықтырып тұр. Сонымен бірге, аудармашы да «көріп пе едіңіз?», «көз алдыңызға келтірсеңіз» деп, айтылған ойды әсірелеп, күшейтуді естен шығармаған.

Ал, мына үзіндіде жазушы қаһарманның сыртқы пішін сұлулығынан гөрі, рухани сұлулығына көбірек мән береді:

«...даже несмотря на запыленный костюм, мустангер был очень хорош собой. Долгий путь как будто несколько не утомил его. Степной ветер разрумянил лицо молодого ирландца; сильная, бронзовая от загара шея подчеркивала мужественную красоту юноши. Пыль, приставшая к его густым кудрям, не смогла скрыть их блеск и красоту. Во всей его стройной фигуре чувствовались необыкновенная выносливость и сила. Не одна пара женских глаз украдкой глядела на него, стараясь поймать его взгляд» (3;72).

Жазушы портретті характер ашуға қызмет атқаратындай детальдарды шебер пайдалана отырып береді. Жағымсыз фактор элементтері ретіндегі ұзақ жол, шаң-тозаң оның қаһармандық бейнесіне көлеңке түсіре алмайды, қайта, күшейте түседі. Ал, осы шаршап-шалдықса да, оған әйелдердің қызыға қарауы оны, тіптен, асқақтатып тұр. Қазақшасына құлақ түрейік:

«...Үсті-басын шаң басса да, мустангер сүйкімді-ақ еді. Ол ұзақ жолдан тіпті де шаршамаған сияқты. Сахара самалы жас ирландтың жүзін албыратып, шырайландырып жіберіпті; күн қағып тотыққан әлуегі балуан мойны жігіт көркін аша түскендей. Жігіттің дудар шашына қонған шаң-тозаң да оның әсем жүзіне мін емес. Мустангердің шар болаттай солқылдаған сұңғақ денесінен, кескін-кейпінен қажымас қайсарлығы, күш-жігері сыртқа теуіп тұрғандай. Жігіт назарын аударам ба деп талай әйел оған ұрланып қарағыштай бастады» (5;87).

Бұнда да кейіпкер бейнесінің осындай жағдайда да жағымды әсер ететінін көреміз. Әрі «әлуегі мойын», «шар болаттай солқылдаған... дене» деген сынды эпитеттер сол бейнеге әбден лайық қолданылған.

Келесі үзіндіде автор баяндауынан қаһарманның батылдығымен қоса, моральдық бейнесі ашылады: «...Не принять предложения майора мустангер не мог - ему не позволила профессиональная гордость. Это был вызов его ловкости, мастерству наездника: завоевать себе признание в прериях Техаса не так-то легко» (3;74).

Осылай делініп, кітаптың тұтас бір бетінде оның түз тағысын жуасытқаны сипатталады. Бірақ, осы автор аңдауы-ақ көп жайттан хабар береді. Бұнда тікелей мінездеу жоқ. Осы қысқа ғана жанама сипаттаудың өзі, ондағы әрбір сөз, сөз тіркесі терең сыр ашып, кең мағынаға ие болып тұр.

Қазақшасында бұл сөйлемдердің қаһармандыққа мезгелген астары түпнұсқаға қарағанда күштірек, әсерлірек аңғарылады, себебі, аудармашы бұл мағынаны пафоспен аша түскен: «...Майордың сөзінен жалтаруға бола ма, - өйткенше шабандоз деген аты өшсін! Бұл оның жігіттігіне, талай асауды ауыздықтаған мініскер шеберлігіне сын: Техас сахарасында шабандоз атану оңай болып па!» (5;89-90).

Енді қаһарманның асауға бас білдірген тұсын ықшамдап қарастырайық:

«...Молодой охотник не стал терять время на какие-либо приготовления, он только попросил освободить место... Морис Джеральд вскочил на спину мустанга только с куском лассо... Лошадь встала на дыбы и несколько секунд сохраняла равновесие в этом положении. Всадник не растерялся и обхватил ее шею обеими руками. С силой сжимая ее горло, он вплотную прильнул к ней. Не сделай он этого, лошадь могла бы броситься на спину и раздавить под собой седока... После этого мустанг начал бить задом... Это поставило всадника в особенно трудное положение: он рисковал быть сброшенным. Уверенный в своей ловкости, мустангер отказался от седла и стремян, а сейчас они бы ему очень помогли; но укротить оседланную лошадь не сочли бы в прерии за подвиг. Он справился и так. Когда лошадь стала бить задом, мустангер быстро перевернулся на ее спине... не дал себя сбросить. Два или три раза повторил мустанг эту попытку, но каждый раз вынужден был уступить ловкости наездника. И наконец, словно поняв тщетность своих усилий,.. лошадь... сорвавшись с места, помчалась таким галопом, словно собиралась унести всадника на край света... Многие высказывали предположение, что он может быть убит...»

И сердце Луизы забилося сильнее, когда Морис-мустангер снова появился на лошади, но теперь уже не дикой, а укрощенной: она не пыталась сбросить его, а притихла и покорно признала в нем своего хозяина» (3;74-76).

Жазушы қаһарманның асауды бастықтырғанын тікелей сипаттап та, асаудың сезімі арқылы да, жігіттің өз пайымы арқылы да, көпшілік көзімен де суреттейді. Бұдан сурет әсері арта түскен. Автордың бұл істі бар қауіп-қатері, ауырлығымен көрсеткеніне қарамастан, жігіттің еркіндігі, сенімділігі, мығымдығы оқырманды баурап, сүйіспендігін арттырады. Сипаттаудың айшықтылығы сонша, көз алдымызға жанды сурет келеді. Аудармасы:

«...Жас аңшы анау-мынау әзірлікке көп бас қатырмай, жұрттың аулағырақ барып тұруын сұрады... Морис Джеральд қолына шылбыр алып, көз ілеспейтін жылдамдықпен мустангті нокталады да, үстіне секіріп мінді... Ол жанұшыра шұрқырап, атылып барып, артқы екі аяғымен шаншылып тұра қалды. Жігіт саспады, асауды мойнынан айқара құшақтап, жатып алды. Бірте-бірте оны тамағынан сығымдап, тынысын тарылта берді. Аңшы сондай бір қулық жасамағанда, асау шалқасынан түсіп, оны жаншып, мылжалап тастар еді... Сосын тұз тағысы... шарбаяқтап тоңқи бастады. Өсіте берсе жігітті

қалпақтай ұшырып түсіретін түрі бар. өз күшіне сенген мустангердің асауға жайдақ мінгені мәлім, әрине, ер-тұрманды асауды бастырту ыңғайлы. Одан не пайда, сахара халқы атты ерлеп, ауыздықтап барып бас білдіруді ерлік деп есептемейді. Бірақ, жігіт саспады. Асау тоңқи бастағаннан мустангер ат арқасына жабысты... Мустанг қанша туласа да, шабандозды тастап кете алмады... Құр аласұрғаннан ештеңе өндіре алмасын білген асау... жігітті алыс бір қиырға апарып тастағысы келгендей, беталды құла дүзге зымырай жөнелді... Көпшілігі тұз тағысы жігітті жазым ғып немесе өлтіріп кетпесе игі еді деп қорықты... Морис-мустангер жуасыған асауды ойнақтатып қайта келгенде, Луизаның жүрегі асаудай тулап кеудесіне сыймай кетті. Манағы шу асау енді туламайды, тағдырына мойын ұсынып, жігітті қожам деп танығандай» (5;90-91).

Дәл түпнұсқадағыдай жанды сурет, тіпті, одан да әсерлі. Аудармашы өз ісін аттың құлағында ойнайтын қазақ халқының өкілі ретінде еркін көсіліп, шабытпен атқарған. Өзімізге ілкіден таныс құбылыс, таныс сипаттау, таныс сөздер; өте әсерлі, жатық әрі көркем картина. Тек мінсіз суретке залалын тигізе алмайтын бірді-екілі «әттеген-ай» туралы айтқымыз келеді. Аудармашы «Всадник не растерялся» және «Он справился и так» деген екі сөйлемді де «Жігіт саспады» деп аударған. Сол сияқты, осы эпизодта бірнеше мәрте кездесетінін айтпағанда, үзіндінің соңғы қайырымында «асау» сөзінің үш мәрте, «тулау» сөзінің екі мәрте қолданылғаны артықтау (түпнұсқада ондай тавтология жоқ). «Жуасыған асау» дегені құптарлық, өйткені, түпнұсқадағыдай қарсы мағыналы екі сөздің қатар, байланыса қолданылуы әсерді күшейтіп тұр, ал, қыздың сезімін, толқынысын беретін «сердце забилося сильнее» дегенді қазақша көркемдігі «жүрегі асаудай тулап кетті» дегеннен еш кем емес басқа сөздермен беруге әбден болар еді. Ал, жалпы алғанда, бұл үзінді – аудармашының үздік жұмысының бір мысалы.

Сондай-ақ, түпнұсқа авторы қаһарман бейнесін аша түсу үшін оны басқаларға контраст түрінде алады:

«...Мустангер в роли проводника скакал, как всегда, впереди; остальные участники пикника, не считая одного или двух, почти не замечали его, за исключением тех случаев, когда он поражал всех своим мастерством наездника, легко перескакивая ручьи или объезжали препятствие» (3;80).

Әдеттегідей, автор басты қаһарманның кейбір өзге кейіпкерлер көзінде елеусіз біреу екенін айта кетіп, артынша оны ықшам да ұтымды штрихпен ерекшелейді. Қаһарман мен басқа кейіпкерлер арасындағы алшақтық тиімді қызмет етіп, тиісті әсер тудырып тұр. Қаһарман бейнесін жасау идеясы соны талап етеді. Аудармасына назар аударайық:

«...Мустангер көш басы ретінде ұдайы алда жүріп отырды. Серуенге шыққан кісілердің бірді-екісі болмаса, көпшілігінің онымен шаруасы болмады. Тек оқта-текте ғана басқа кісілер өзек пен сай-жырларды айналып немесе кешіп өтіп жатқанда, ол құйғытқан күйі күреңімен орғытып өте шығады

да, асқан шабандоз екенін паш етіп, көпшілікті тамсандырып қойып отырады» (5;96).

Аудармашы да жол бастаушыны басқа салт аттылармен салыстыра, оларды бір-біріне қарама-қарсы қояды. Сөйтіп, басты тұлғаның батылдығы, ептілігі айрықша көзге түсіп тұр. Бұнда да, әсіресе, сөйлемнің асты сызылған бөлігі идеялық-көркемдік жүк көтеріп тұр. Тек аудармашының «проводник» сөзінің баламасы етіп алған «көш басы» сөзі әсіре қазақы ұғым ретінде құлаққа түрпілеу естіледі, оның үстіне, бұл сөзге «жолбасшы» деген әбден лайық әрі жатық балама етуге болады; бұл «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» (6) бар, ал, аударма сөздіктерде «жол көрсетуші, жетекші» делінген.

Қорыта айтқанда, халықтың арман-тілегін, мақсат-мүддесін, замана келбетін таныту талабынан туындаған қаһарман образы жалпыадамзаттық үлгіде жазылып, қай тілде болса да, оқырман жүрегіне жол табады. Жоғарыда қарастырылған үзінділердегі қаһарман бейнесінен қазақ әдебиеті тудырған үздік қаһармандық үлгілермен астасушылық байқалады. Бұның бір себебі – ол суреттеулер, ол сипаттар қазақ батырына, қазақ қаһарманына да тән. Бұл - қазаққа да етене бейне. Екіншіден, бұл – аудармашы еңбегінің

жемісі. Ол түпнұсқа пішіні аясында қалып қалмай, не таптаурын сөздік қолданыстарға да жүгінбей, образ ауқымына сай кең өрісті, терен мәнді оралымдарды – теңеулер, тұрақты сөз тіркестерін, т.б. білгірлікпен, шешендікпен әрі түпнұсқаға залал тигізбестей орынды қолданған. Бұл – шынайы көркем аударма үлгісі.

1. Чаплина А. Проблемы детской литературы и детского чтения // О литературе для детей. Выпуск-32. – 174 с.
2. Рүстембекова Р. Образ жасаудағы ізденістер // Дәстүр және жаңашылдық. – Алматы: Ғылым, 1980. – 366 б.
3. Майн Рид. Всадник без головы. – Москва: Аст Астрель, 2007. – 463 с.
4. Нұрғалиев Р. Өнер алды – қызыл тіл. – Алматы: Мектеп, 1974. – 172 б.
5. Майн Рид. Жұмбақ салт атты. Роман. – Алматы: Жазушы, 1972. – 486 б.
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Ж-К. – Алматы: Ғылым, 1979. – 672 б.

В статье рассматриваются некоторые авторские приемы раскрытия образа героя в романтическом произведении и проблема перевода.

In this article some author methods which describe the activities of character in romantic work and a problem of translation are investigated.

Ә. Тарақов

СИНХРОНДЫ АУДАРМАНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Халықаралық мәслихат, кеңестерде, жиындар мен симпозиум, ірі мәдени шараларда, маңызды кездесулерде бір мезгілде жүргізілетін синхронды аударма біраздан бері қолданылып келеді. Бұрын мұндай жағдайда алдымен шешен сөзі тыңдалынып, соңынан аударма ілеспелі болса, ғылым мен байланыс техникасының дамуы уақытты үнемдеу мақсатында аударманың жаңа түрін енгізді. Бұл жүйе бойынша аудармашы сөйлеуші не баяндамашымен қатар тұрмайды, одан қашықтау тұстағы арнайы акустикалық жағынан ыңғайланған, микрофон, дыбыс изоляторымен (өз дауысы шешеннің сөзін басып кетпеуі үшін) жабдықталған жайлы шағын бөлмеде (кабинада) аударма жасайды. Синхронды аудармашы сөйлеуші ойын жеткізе бастағаннан кейін, яғни бірнеше сөзінен кейін, бір мезгілде аударып отырады. Құлаққа ілдірмеге алғаш шет тілінде сөйлеген сөз түседі, аудармашы оны тыңдап, қабылдап, ойда жедел қорытып, жинақтап, қосарлана, қатарласа аударма бастайды. Басқа тілдегі кабиналар бір мезгілде «жетекші» яғни баяндамашы не сөз сөйлеуші сөзіне қосылады. Ал арнайы кабиналар болмаған жағдайда ауыспалы микрофон телефон аппараты қолданылады.

Синхронды аударма – техникалық прогрестің құбылысы әрі үлкен жетістігі. Аударманың комму-

никациялық жүйесіне енгізген ғылым мен техниканың ХХ ғасырдағы елеулі жаңалығы. Синхронды аударма гректің «syn» («бірге») және «chronos» (уақыт) бірізгілігі деген сөздерінен енген. Яғни сөйленген сөзбен бір мезгілде жасалатын аударма. Дәлірек айтқанда, сөйленген уақытқа үйлесіп отыратын ауызша аударма.

Синхронды аударма – күрделі де жауапты және барынша қазіргі тілге тән тәсіл. Оның өзіндік қалыптасу, техникалық жабдықталу тарихы бар. Ол ең алғаш Нюрнбергтегі халықаралық сотта қолданылды. Фашистік әскери қылмыскерлер жауапқа тартылғанда бұл жүйе алғаш жұмыс істеді. Бұдан әрі радиотехникалық және электрондық жабдықталудың жетілдіруіне байланысты, сондай-ақ жаңа қалыптасқан мемлекеттер тәуелсіздігін құрметтеуге қатысты әрі неғұрлым халықаралық маңызы бар жиын, кеңестерде уақытты үнемдеудің ұтымды тәсілі ретінде кеңінен қолданылды. Кез-келген халықаралық форумдар мен жиындарда шет елдік делегация таңдауына сай өзі жақсы білетін халықаралық тілдің бірінде еркін сөйлеуіне мүмкіндік берілу мақсатында жасалады. Тіпті ол төрт, бес шет тілін білсе де, ана тілінде ойын жеткізу құрметіне ие болады.

Венгерлік ауызша аударма маманы К. Ломб: «Әрине аудармашы аударылатын сөзге енуге міндет-